

Уманський національний університет садівництва

РОЛЬ НЕТРАДИЦІЙНИХ ФОРМ КРЕДИТУВАННЯ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

Обґрунтовано, що вітчизняна сфера кредитного забезпечення аграрних товаровиробників уже тривалий час перебуває у процесі стагнації. Високий рівень ставок кредитів і неспроможність аграріїв вчасно та повною мірою здійснювати повернення залучених фінансових ресурсів знизили їх привабливість для фінансових установ у якості позичальника. Державна підтримка даної сфери виробництва на даний час носить переважно суб'єктивний характер. Внаслідок цього малий і середній аграрний бізнес змушений використовувати переважно власні фінансові ресурси для

© П. К. Бечко, Л. В. Барабаш, Я. О. Голобородько

* Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор П.К. Бечко

забезпечення діяльності. Відзначено що виходом з ситуації, що склалася, став пошук нетрадиційних форм кредитування аграрних товаровиробників, однією з яких є аграрні розписки. Проте, незважаючи на доволі привабливі умови кредитування у такій формі, вітчизняні аграрії вбачають у ній багато ризиків, основний з яких – втрата земельних ресурсів, які є одним з предметів застави. Встановлено, що використання аграрних розписок є перспективною формою у сучасному кредитному забезпеченні аграрного товаровиробництва, однак удосконалення потребує правове поле їх функціонування та популяризація серед позичальників.

Ключові слова: кредитні ресурси, державна кредитна підтримка сільськогосподарських товаровиробників, облікова ставка НБУ, банківське кредитування, аграрні розписки.

Постановка проблеми

Процес відтворення кредитних ресурсів є винятковою сферою відносин з приводу формування, купівлі та розміщення тимчасово вільних грошових ресурсів, регулювання їх руху у відповідності зі змінами попиту і пропозицій на кредитному ринку. В сучасній економіці відтворювальний процес характеризується відновленням на якісному рівні колообігу матеріально-речових, трудових і фінансових ресурсів, одні з яких спрямовуються на створення умов відтворення, а інші – забезпечення функціонування безпосередньо процесу відтворення. При цьому, під час здійснення управління відтворенням кредитних ресурсів зростають як якісні, так і кількісні їх масштаби, що безперервно відновлюються внаслідок розподілу, обміну і споживання фінансових ресурсів.

Вітчизняний досвід свідчить, що суб'єкти господарювання аграрної галузі мають проблему, пов'язану з обмеженим їх доступом до кредитних ресурсів. Кредитні установи здебільшого не вважають аграріїв за потенціальних позичальників внаслідок низки причин. Основною з них є розрив між затратами на виробництво й отриманням виручки від реалізації, що пов'язано із сезонністю виробничого процесу. З огляду на це комерційні банки, з метою мінімізації власних ризиків, не зацікавлені в кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання дослідження оптимальності та раціональності використання аграрними підприємствами різних форм кредитного забезпечення стало основою фундаментальних досліджень як багатьох науковців, так і практиків, серед них – В. Алексійчук, О. Гудзь, М. Дем'яненко, П. Лайко, О. Непочатенко, О. Філімонова та багато інших. Проте, попри ґрунтовні дискусії та напрацювання у даній сфері, зміна умов господарювання вимагає все нових підходів і рішень у сфері кредитування аграрних підприємств, що зумовлює подальший розвиток наукових пошуків.

Мета, завдання та методика досліджень

Метою статті стало дослідження та виокремлення перспективних форм кредитування діяльності аграрних товаровиробників, які сприяли б підвищенню рівня їх конкурентоспроможності на вітчизняному та зарубіжних ринках. Об'єктом статті є процес кредитного забезпечення аграрних товаровиробників. Теоретичним підґрунтям даного наукового дослідження слугували напрацювання наукового характеру вчених, а також критичні дослідження практиків сфери кредитування аграрного бізнесу. Написання статті супроводжувалося використанням загальнонаукових методів – узагальнення, порівняльного та системного аналізу кредитування аграрної сфери.

Результати досліджень

Зміна умов господарювання та кризові процеси у вітчизняному економічному середовищі ставлять жорсткі конкурентні умови для учасників ринкового середовища. Особливо відчутним це стало для аграрної сфери, де специфічні умови ведення виробництва ускладнюють процес господарювання. Досвід функціонування сільськогосподарських товаровиробників за останні роки свідчить, що затрати як операційного, так й інвестиційного характеру, покриваються ними за рахунок власних джерел фінансування. Така практика не відповідає основним умовам господарювання, що є характерними для ринкових умов. Враховуючи сезонність аграрного виробництва, товаровиробники змушені в окремі періоди року накопичувати запаси матеріальних цінностей, які тривалий час не авансуються в колообіг. Внаслідок цього аграрії несуть додаткові затрати, пов'язані з їх зберіганням, доведенням до відповідних кондицій тощо. Ці затрати суттєво підвищують ціну на продукцію, оскільки формують собівартість продукції наступного виробничого циклу. Ще однією особливістю провадження виробничого процесу в аграрному виробництві є те, що більшість сільськогосподарських товаровиробників, особливо середнього і малого агробізнесу, внаслідок нестабільності цін, закупають про запас основні види товарно-матеріальних ресурсів. Така практика господарювання призводить до вимивання з обігу оборотних активів і порушення пропорцій колообігу виробництва на кожній із її стадій.

З метою підтримки сільськогосподарських товаровиробників у 2000 р. *був запроваджений механізм державної кредитної підтримки через здешевлення кредитів відповідно до* Постанови КМУ від 25.02. 2000 р. № 398 [6, С. 9], метою якого було здешевлення відсоткових ставок за отримані ними банківські кредити. Постановою передбачалося, що 50% відсоткової ставки сплачує комерційному банку держава за рахунок бюджетних коштів, а решту 50% – сплачує позичальник. Хоча в основі такого механізму було закладено деяке полегшення щодо доступу аграріїв до кредитних ресурсів на ринку кредитних

послуг, його механізм не був відпрацьований повною мірою. Внаслідок цього в останнім часом, особливо починаючи з масштабної світової кризи 2008 р., цей механізм взагалі не працює. Основним недоліком пільгового механізму кредитування було те, що 50% бюджетних коштів спрямовувалися в комерційні банки, власники яких не були зацікавлені у зниженні відсоткової ставки за банківські кредити. В свою чергу, НБУ як регулятор на ринку кредитних ресурсів, встановлював непомірну високу ставку рефінансування, що априорі не могла сприяти здешевленню кредитних ресурсів, та навпаки – сприяла тотальному її подорожчання.

Водночас, досвід країн з розвинутими ринковими відносинами свідчить, що мінімальні облікові ставки центральних банків дають змогу комерційним банкам скористатися такими ресурсами, спрямувавши їх з найменшою маржею на розвиток економіки. Для порівняння, в (табл. 1) представлені дані щодо ставок рефінансування Центральних банків провідних країн світу.

*Таблиця 1. Порівняльна характеристика ставок рефінансування
Центральних банків провідних країн світу*

Країна	Ключова відсоткова ставка	Поточне значення, %
США	Federal Funds rate	0,75
ЄС	Refinancing tender rate	0,00
Японія	Overnight call rate target	-0,10
Великобританія	Repo rate	0,25
Швейцарія	3 month LIBOR range	-0,75
Канада	Overnight rate target	0,50
Австралія	Cash rate	1,50
Нова Зеландія	Official cash rate	1,75

Джерело: побудовано за матеріалами [11].

Як свідчать приведені дані, ставки рефінансування в країнах з розвинутими ринковими відносинами суттєво нижчі за ставки, що встановлені НБУ. Крім того, маржа в цих країнах набагато нижча за ту, яку встановлюють вітчизняні комерційні банки, формуючи плату за кредитні ресурси. Відповідно до офіційних статистичних джерел, ставки за кредит, зокрема в США, для сільськогосподарських товаровиробників в 2011 р. були встановлені на такому рівні:

- короткотермінові кредити – 4,15%;
- довготермінові кредити на придбання основних засобів виробничого призначення: на 3 роки – 3,5%; 5 років – 4,15%; 7 років – 4,75%;
- довгострокові кредити на придбання сільськогосподарських тварин: на 3 роки – 4,1%; 5 років – 4,45% ; 7 років – 4,8%.

В останні роки НБУ облікову ставку переглядає виключно в сторону її збільшення. Так, у 2015 р. її розмір, порівняно з 2010 р., зріс на 4,5 відсоткових пункта (табл. 2). Розмір ставок за кредит, встановлений комерційними банками, суттєво перевищує облікову ставку НБУ, що унеможлиблює розширення аграріям доступу до кредитних ресурсів.

Таблиця 2. Порівняльна характеристика облікової ставки НБУ і ставок за короткострокові кредити комерційних банків України, за роками

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Середня облікова ставка Національного банку України, %	9,5	9,5	7,5	7,0	14,0	14,0
Середня відсоткова ставка комерційних банків за надані кредити сільськогосподарським підприємствам, %	20,6	17,2	21,0	19,2	23,5	21,3
Перевищення (зменшення) розміру середніх відсоткових ставок комерційних банків відносно: - облікової ставки НБУ, (+,-), відсоткових пунктів	11,1	7,7	13,5	12,2	9,5	7,3

Джерело: побудовано за матеріалами [1].

Вітчизняний досвід та світова практика свідчать, що фінанси суб'єктів господарювання аграрної галузі внаслідок специфіки процесу виробництва потребують постійного залучення позикового капіталу. Внаслідок тривалості виробничого циклу, сезонності виробництва, розриву надходження виручки від реалізації продукції і затратами на виробництво в аграріїв відсутні джерела для безперервного фінансування. А використання кредитів дає змогу суттєво розширити обсяги виробництва продукції, забезпечуючи при цьому ефективніше використання власних джерел фінансування. З огляду на це, залучення і використання кредитів є важливим аспектом фінансової діяльності суб'єктів господарювання аграрної галузі, спрямованим на досягнення прибуткової їх діяльності.

Враховуючи важливість аграрної галузі у забезпеченні продовольчої безпеки, всі країни світу використовують пільговий режим як фінансування, так і кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Заставою кредиту у цьому випадку є, як правило, вирошена суб'єктом господарювання сільськогосподарська продукція. Окрім того, у процесі виробництва пільгові кредити є одним із найважливіших джерел відтворення матеріально-технічної

бази сільського господарства, основою інноваційного розвитку на основі модернізації виробництва.

Водночас, результати проведеного нами дослідження свідчать, що у процесі кредитування виникають серйозні проблеми, зумовлені відсутністю необхідного заставного майна в окремих сільськогосподарських позичальників. Характерною особливістю пільгового механізму кредитування сільськогосподарських товаровиробників є те, що 50%-на знижка надається, виходячи з облікової ставки НБУ. Тому не має сенсу називати такий механізм пільговим. Адже таку знижку слід надавати, виходячи зі ставок за кредит встановленими комерційними банками. Також дієвість пільгового механізму підсилювалася б, за умови створення і функціонування Земельного банку, який би виражав інтереси сільськогосподарських товаровиробників.

У 2015 р. відсоткові ставки з кредитування сільськогосподарських товаровиробників сягнули 35% , що суттєво перевищує їх рівень у країнах з розвинутими ринковими відносинами. Відповідно до представленої інформації НБУ, станом на 01.12.2015 р. в аграрний сектор, здебільшого великим агрохолдингам, які мають великі обсяги технічних і матеріальних ресурсів, і, як наслідок – низький рівень ризику щодо повернення кредитних коштів, залучено кредитів на суму 115,5 млрд грн. [1].

Внаслідок недосконалості механізму пільгового кредитування сільськогосподарських товаровиробників, ця програма поступово звертається. На підтвердження цього слугує факт виділення сільськогосподарським товаровиробникам, відповідно до Закону «Про державний бюджет України на 2017р.», на здешевлення кредитів лише 300 млн грн [9], що дає підставу стверджувати про остаточне згорання цієї програми державного регулювання підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

З 01.02.2017 р. суттєво зросли ціни на газ, що постачається промисловим підприємствам. Таке зростання негативно відобразиться і на сільськогосподарських товаровиробниках, які є потенційними покупцями промислової продукції. В першу чергу, це стосується мінеральних добрив, у структурі собівартості яких суттєву частку займають енергоносії.

Внаслідок зростання ціни на газ подорожчають паливо і мастильні матеріали, особливо у період весняно-польових робіт. Таке подорожчання спостерігається протягом тривалого періоду і носить не стільки економічний, скільки бізнесовий характер. Адже постачальники палива і мастильних матеріалів у період весняної посівної кампанії штучно завищують ціни на ці товари, що зумовлено фактичною відсутністю контролю за підвищенням цін на державному рівні. Внаслідок цього, має місце подорожчання як промислової, так і сільськогосподарської продукції (рис. 1).

Рис. 1. Індекси цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, у % до попереднього року

Джерело: побудовано за матеріалами [2; 3].

За період 2010–2016 рр. має місце перевищення цін на промислову продукцію над сільськогосподарською в окремі роки. Найбільш виражений диспаритет цін мав місце у 2016 р., коли індекс цін на промислову продукцію зріс на 35,7%, а на сільськогосподарську продукцію – на 9,3 %. У подальшому ситуація щодо диспаритету цін між промисловою та сільськогосподарською продукцією буде лише поглиблюватися внаслідок суттєвого здорожчання енергоносіїв для промисловості.

Диспаритет цін призводить до вимивання з обігу сільськогосподарських товаровиробників оборотних активів та суттєвого обмеження джерел для фінансування виробничого процесу. Диспаритет цін та відсутність фінансування унеможливує інтенсивний розвиток сільськогосподарських товаровиробників, зростання врожайності і ефективності аграрного виробництва. З огляду на це, за сучасних умов господарювання, виникає необхідність запровадження нових механізмів фінансування аграрного сектора національної економіки.

Якщо традиційні механізми щодо поповнення джерел фінансування виробничого процесу у вигляді банківських кредитів для аграріїв недоступні, залишається пошук інших форм, механізмів та інструментів їх залучення. Нині відсутність доступних кредитів призводить до того, що на вітчизняних ринках з виробництва сільськогосподарської продукції залишається місце тільки для бізнес-гігантів, а малий і середній аграрний бізнес стає збитковим або відходить у тінь. З огляду на це суттєво погіршується бізнес-клімат та інвестиційна привабливість України для іноземних компаній.

Досвід кредитування сільськогосподарських товаровиробників, свідчить що вирішити цю проблему можна шляхом запровадження нетрадиційних методів кредитування сільськогосподарських товаровиробників.

Відсутність належного фінансування стримує інтенсивність розвитку суб'єктів господарювання, зростання врожайності сільськогосподарських культур і ефективності господарювання в цілому, що спонукає до пошуку нових механізмів фінансування аграрної галузі. Одним із них є аграрні розписки, які діють відповідно до Закону України від 06.11.2012 р. «Про аграрні розписки», що набрав чинності 19.03.2013 р. [7].

Досвід використання аграрних розписок запозичений у Бразилії і їх прототипом є договори *Cedula de Produto Rural*, що були запроваджені в цій країні у 1994 р. Набувши широкого попиту серед малих і середніх аграрних підприємств, такий метод фінансування щороку дає змогу залучати до 25 млрд доларів у приватний сектор агропромислового комплексу Бразилії, а це становить майже 40% від усіх інвестицій, що залучаються у аграрну галузь [10].

Але в Україні така альтернатива не набула широкого попиту одразу, адже був відсутній чіткий механізм функціонування нового інструмента кредитування. Лише восени 2014 р. спільним наказом Міністерства аграрної політики та продовольства і Міністерства юстиції України було запроваджено пілотний проект з відпрацювання механізму введення в обіг аграрних розписок за сприяння Міжнародної фінансової корпорації (IFC). Такий проект отримав назву «Аграрні розписки в Україні» та розпочав своє функціонування на Полтавщині. Стаття 1 Закону зазначає, що аграрна розписка – це товаророзпорядчий документ, що фіксує безумовне зобов'язання боржника, яке забезпечується заставою, здійснити поставку сільськогосподарської продукції (товарна аграрна розписка) або сплатити грошові кошти (фінансова аграрна розписка) на визначених у ньому умовах [7]. Простіше кажучи, аграрна розписка – це зобов'язання сільгоспвиробника поставити продукцію або сплатити кошти в обмін на певні матеріальні ресурси.

Кредитор по аграрній розписці може надавати позичальнику як грошові, так і товарно-матеріальні цінності. Такі аграрні розписки більш дієвими могли стати у період весняно-польових робіт, коли власних джерел фінансування оборотних активів недостатньо. Адже саме в цей час відчувається гостра нестача в насінні, засобах захисту рослин, паливно-мастильних матеріалах та інших матеріальних цінностях для проведення посівних робіт.

Відповідно до Закону, аграрні розписки є двох видів: товарні і фінансові. Аграрні розписки товарного характеру передбачають здійснення боржником поставки товару кредитуру, а фінансові – погашення боржником суми позики грошима [7].

Досвід застосування аграрних розписок у вітчизняній аграрній практиці довів як переваги, так і недоліки від їх використання. До переліку переваг застосування аграрних розписок можна віднести такі:

1. Проста процедура їх оформлення, реєстрації, погашення й утримання боргу у вигляді майбутнього урожаю за товарної, чи грошових коштів – за фінансової форми. Аграрії, які вже скористалися аграрними розписками, зазначають, що для укладення такої угоди для більшості кредиторів достатньо перевірки документів та виїзду в поле.

2. Беззаперечність зобов'язання – боржник, який видав аграрну розписку, має зобов'язання перед кредитором розрахуватися відповідно до виданої розписки товаром чи грошми, незалежно від будь-яких умов.

3. Доволі проста процедура отримання кредитором врожаю взамін виданої розписки. Відповідно до закону, кредитор має право на пріоритетне задоволення своїх вимог, а наявність аграрної розписки є підтвердженням вимоги кредитора.

4. Аграрна розписка «прив'язана» до земельної ділянки. По-перше, це значить, що врожай за аграрною розпискою є предметом застави з чітко визначеної ділянки (врожай ідентифікується за кадастровим номером). По-друге, зміна користувача або власника земельної ділянки не впливає на майнові права кредитора щодо майбутнього врожаю – предмета застави.

5. Можливість кредитора здійснювати моніторинг діяльності боржника щодо предмета застави. Тобто, протягом усього періоду дії аграрної розписки кредитор має право перевіряти весь процес вирощування майбутнього врожаю, при цьому, у випадку порушення технології виробництва продукції, кредитор може зафіксувати таке порушення шляхом складання акту та вимагати від боржника усунути його.

6. Публічна фіксація невиконання зобов'язання боржником за аграрною розпискою, яка зазначається у Реєстрі аграрних розписок. Враховуючи те, що до такого реєстру є публічний доступ, будь-який банк або постачальники технічних чи матеріальних ресурсів можуть відстежити недобросовісного боржника-аграрія [10].

7. Відповідальність сторін за порушення умов виконання зобов'язань, передбачених в аграрній розписці:

- кредитор, у випадку зловживанням своїм правом щодо неповернення розписки після виконання боржником всіх умов, підлягає штрафу в розмірі 10 мінімальних заробітних плат і відшкодування всіх збитків боржника;

- якщо термін неповернення розписки кредитором перевищує один місяць, штрафні санкції збільшуються до 100 мінімальних заробітних плат, а при неповерненні розписки терміном, що перевищує 6 місяців, штрафна санкція для кредитора становить 300 мінімальних заробітних плат [4].

Контроль за виконанням умов, передбачених аграрними розписками, здійснює нотаріус, який при виявленні порушень повинен впродовж 7 днів відкрити справу.

Аграрні розписки в обов'язковому порядку завіряються нотаріусом і реєструються в Реєстрі аграрних розписок. Інформація про предмет застави вноситься нотаріусом у Державний реєстр, після чого така розписка набуває чинності.

Враховуючи позитивні моменти запровадження аграрних розписок слід виокремити окремі їх недоліки [5], зокрема:

1. Відсутність спеціально підготовлених нотаріусів, обізнаних з процедурами функціонування аграрних розписок. Наразі до Реєстру аграрних розписок підключено 26 нотаріусів з чотирьох областей України. А тому знайти обізнаного нотаріуса, який вже підключений до Реєстру аграрних розписок, важко.

2. Враховуючи інформаційний вакуум щодо впровадження у вітчизняну практику аграрних розписок, сільськогосподарські товаровиробники, особливо з числа дрібно- і середньотоварних, остерігаються використовувати цей прогресивний метод кредитування, вважаючи, що в подальшому через борги за аграрною розпискою у них зможуть відібрати їхню землю. Підтвердженням цього є результати анкетного опитування начальників управлінь сільського господарства при райдержадміністраціях Черкаської області, яке проведено на нараді 07.02.2017 р. при Уманському національному університеті садівництва. Незважаючи на прийняття Закону № 1666 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності» [8], його дія не поширюється на дрібних і середніх товаровиробників, що працюють не на власній, а на орендованій землі. При цьому має місце факт, коли велика кількість малих і середніх суб'єктів аграрного виробництва вчасно не реєструють права на земельну ділянку, а тому, якщо такі права не зареєстровані, то і кошти за аграрною розпискою отримати неможливо.

З огляду на це, щоб скористатися таким методом небанківського кредитування, слід вирішити всі юридичні аспекти ведення господарської діяльності сільськогосподарського товаровиробника.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Сучасні умови господарювання передбачають здатність підприємств не лише вміло провадити діяльність, а й раціонально та ефективно використовувати наявні ресурси. Проте нині досягнути зазначеного можна лише за умови збалансованого та обґрунтованого одночасного використання не лише власних коштів, а й позикових. Наразі таке поєднання є складною дилемою для аграрних підприємств, адже специфіка сільськогосподарської діяльності передбачає наявність значної кількості ризиків, що знижує рейтинг такого позичальника в очах позикодавця. А тому постає питання пошуку нових, альтернативних форм кредитування.

Закордонний досвід засвідчив, що аграрні розписки є прогресивним методом небанківського кредитування. Вони допомагають урівноважити обсяг фінансових ресурсів аграріїв та забезпечують права як кредитора, так і боржника. Тому наразі слід приділити більше уваги щодо їх впровадження у діяльність аграрних товаровиробників й окреслення чітких законодавчих норм функціонування з метою підвищення рівня безпеки для позичальників.

Література

1. Звіт НБУ за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=31669311>
2. Індеси цін виробників промислової продукції у 1991–2016 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ct/cn_rik/icv/icv_u/icvpm_u_.html
3. Індеси цін реалізації сільськогосподарської продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ct/icsh/icsh_u/arh_icsh2005.html
4. Коваленко Т. Аграрні розписки: оформлення, видача, обіг та виконання [Електронний ресурс] / Т. Коваленко // Агробізнес сьогодні. – Режим доступу: <http://agro-business.com.ua/u-pravovomu-poli/1650-agrarni-rozpisky-oformlennia-vydacha-obig-ta-vykonannia.html>
5. Недибалюк В. Переваги та недоліки запровадження в Україні аграрних розписок [Електронний ресурс] / В. Недибалюк // Взгляд юриста: юридический блог компании Jurimex. – Режим доступу: <http://jurblog.com.ua/2012/11/perevagi/>
6. Непочатенко О. О. Короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств під оборотні активи / О. О. Непочатенко, П. К. Бечко, Д. А. Попиченко // Зб. наук. пр. Уманського нац. ун-ту садівництва. Сер. Економічні науки. – 2016. – Вип. 89, ч. 2. – С. 7–19.
7. Про аграрні розписки [Електронний ресурс] : закон України від 06.11.2012 р. № 5479. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5479-17>.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення державної реєстрації прав на нерухоме майно та захисту прав власності [Електронний ресурс] : закон України від 06.10.2016 р. № 1666. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1666-viii>.
9. Про Державний бюджет України на 2017 рік [Електронний ресурс] : закон України від 21.12.2016 р. № 1801. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
10. Струць М. Аграрні розписки: реалії і перспективи [Електронний ресурс] / М. Струць // Юрист & Закон: електронное издание. – 2016. – № 20. – Режим доступу: <http://imgpartners.com.ua/company/publications/agrarni-rozpiski-realii-i-perspektivi-643-643/>
11. Таблица процентных ставок ЦБ мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fxstreet.ru.com/economic-calendar/interest-rates-table/>